

УДК 316.723''7124''

Л.І. Іванченко, м. Черкаси

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Розкрито значення моральності як суспільної якості особистості, її ролі в регуляції та формуванні суспільних відносин; розглянуто вплив оточуючого середовища на формування моральних якостей особистості.

Ключові слова: мораль, моральність, виховання, молодь, моральні цінності.

В сучасних умовах модернізаційних змін дедалі більшої гостроти набуває проблема виховання моральності особистості. Це знайшло втілення у державних національних програмах "Освіта (Україна XXI століття)"; законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності", "Концепції громадянського виховання"; у наказі Президента України "Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян"; "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті".

Тому особливо актуальним стає аналіз процесу виховання моральності особистості, який має забезпечити засвоєння гуманістичних цінностей, розвиток власної індивідуальності та створення умов для самореалізації.

Наукові підходи щодо виховання моральності особистості у сучасних умовах розроблені у дослідженнях В.Білоусової, М.Боришевського, А.Вірковського, С.Гончаренка, Г.Данилової, В.Добровського, К.Дорошенко, Г.Жирської, О.Кононко, Т.Поніманської, О.Ростовцевої, О.Столяренко, Ю.Стежка, Ю.Танюхіна, Т.Шангірей, К.Чорної та інших.

Аксіологічний аспект моральності аналізувався в працях Б.Ананьєва, І.Беха, О.Дробницького, А.Здравомислова, М.Рокича, В.Тугарінова, В.Ядова та інших авторів.

Умовно можна виділити два основних напрями, за яких процеси, що відбуваються в суспільстві, впливають на моральне

становлення особистості: по-перше, ускладнення суспільних відносин висуває нові вимоги до індивіда; зміна економічних відносин припускає підвищення освітнього, культурного, професійного рівня людини, пошук спеціальних форм навчання, вимагає певних навичок і здібностей, диктує необхідність підвищення особистої відповідальності, активності, діловитості. По-друге, зміни об'єктивних умов життєдіяльності індивіда створюють для морального становлення особистості більше труднощів – колізії пов'язані не тільки й не стільки із самою діяльністю людини, скільки зі змінами, які виникають у взаємодії між людиною й суспільством і людиною та іншими людьми.

У зв'язку із цим актуальною є проблема морального становлення індивіда. На жаль, зростаюча потреба формування у підростаючого покоління ціннісних відносин і орієнтації, моральних норм і якостей не зовсім ефективно реалізується у виховній діяльності соціальних інститутів, таким чином поглибивши проблему морального становлення особистості.

Моральність – термін, що вживається як синонім термінів “мораль” (лат. – *mos* або *mores*), рідше – “етика” (грец. – *etos*), російське – “нравственность” (лексично закріплене у Словнику Академії Російській, 1793) – етимологічно наближений до значення норів, звичай, характер. Термін “етика” у значенні вчення про моральність вперше вводиться Аристотелем, який неодноразово підкреслював залежність від моральності виховної дії етики на людину. Вживання цих термінів для відображення одного й того самого змісту в давні часи вказує на стійкий характер *ethos*”а людини, де моральність як похідне означає те ж саме, що й мораль.

Але ці поняття треба розрізняти. Під мораллю в етиці, зазвичай, розуміють систему вироблених в суспільстві норм, правил і вимог, які пред'являються до особи в різних сферах життя і діяльності [1, с. 372]. Моральність же людини трактується як сукупність його свідомості, навиків і звичок, пов'язаних з дотриманням цих норм, правил і вимог. Вказані трактування вельми важливі для педагогіки. Формування моральності є не що інше як перехід моральних норм, правил і вимог в знання,

навички і звички поведінки особистості і їх неухильне дотримання [1, с. 372].

У сучасному суспільстві зберігають своє значення як засоби морального становлення особистості традиції, звички, суспільна думка. Звичка, яка закріпилася, стає потребою особистості, що обумовлює її поведінку за будь-яких обставин. Моральна звичка є корисною для суспільства стійкою формою поведінки, формування моральних звичок - це велика й складна проблема виховної роботи, що за сутністю покликана вирішувати одне з головних питань виховання – створення позитивного морального досвіду. Особливо важливо для виховання, щоб підростаюче покоління не зневірилося в цінностях загальнолюдської моралі. І тут постає така глибока та специфічна характеристика моральної сфери особистості, як моральність – характеристика суспільної природи людини, яка означає, що прагнення діяти заради загального добра стало її потребою, і не менш сильною, ніж інші, але навіть здатною підкоряти собі інші потреби, у тому числі й інстинкт самозбереження.

Моральність протистоїть особистому егоїзму і переборює його як визначальний мотив поведінки. Можна стверджувати, що соціальні норми лише остільки є моральними, оскільки вони виконуються з моральних спонукань, під впливом внутрішньої моральності особистості. Також і вимоги суспільства лише остільки стають специфічними моральними вимогами, оскільки адресуються до моральності людини, до її совісті, почуття обов'язку, гуманності, справедливості.

Сукупність або система моральних вчинків визначає моральну поведінку особистості та її моральну діяльність, що узгоджується з моральною метою. Моральність також виражає моральні відносини у певній діяльності. У вчинку особистості важливим є не те, в якій конкретній дії він виявляється, а соціальній спрямованості цієї дії, моральному ставленні, яке в ньому реалізується. Вчинок оцінюється лише за його моральною значущістю, тому незалежно від того, в якій формі він виявляється, він оцінюватиметься як моральний або аморальний, гарний або поганий.

Внесок в розвиток у розуміння моралі і моральності належить Е. Фрому, який чітко розмежував авторитарну і

гуманістичну мораль, а отже моральність як їх похідну. Зокрема він зазначає, що “в авторитарній етиці влада визначає, що добре для людини, і встановлює закони і норми поведінки. В гуманістичній етиці людина сама являється і законодавцем і виконавцем норм, їх формальним джерелом і регулятивною силою, і їх змістом. В гуманістичній етиці, так само як і в авторитарній, можна виділити формальний і змістовний критерії. Формальний – базується на принципі, що сама людина, а не відсторонена від нього влада може визначати критерії чеснот і вад. Змістовний – базується на принципі, що “добро” є благом для людини, а “зло” – те, що їй шкодить. Єдиний критерій етичної цінності – це благополуччя і гармонія людини” [2, с. 26-28].

Але розглядати моральні відносини, моральні дії та моральні вчинки поряд з моральною свідомістю було б неправильним. Усе перелічене вище і є моральною свідомістю, зміст якої становить моральне ставлення, що виявляється в моральних вчинках. Таким чином, можна стверджувати, що формування моральної поведінки особистості – це, перш за все, формування моральної свідомості особистості. Формувати моральну поведінку особистості як систему моральних вчинків – означає формувати моральну особистість, що володіє морально-психологічними якостями, моральною свідомістю. Слід пам'ятати, свідомість особистості неможливо розглядати окремо від суспільної свідомості, зміна якої зрештою призводить до зміни особистої свідомості окремої людини. Формуючи моральну свідомість особистості, неможливо не враховувати ті зміни, які відбулися в суспільстві.

Засвоєні особистістю соціальні норми й вимоги становлять зміст її ціннісних уявлень та зумовлюють спрямованість її активності, вибір сфер і засобів реалізації нею своєї внутрішньої позиції, ставлення до тих чи інших явищ навколишнього життя. Поведінка, підпорядкована системі власних моральних цінностей і є їх реалізацією. Вона свідчить про звільнення особистості від ситуативних впливів, про її здатність до свідомого керування своєю активністю. У зв'язку з цим моральні цінності набувають ролі внутрішнього механізму регуляції поведінки. Таке розуміння цінностей дає підстави

розглядати їх не тільки як елементи мотиваційної структури особистості, а ще й як важливий елемент структури моральної свідомості, що є основою для здійснення людиною вибору тих чи інших соціальних нормативів. У зв'язку з цим очевидним стає тісне поєднання цінностей з ідеалами й оціночними критеріями особистості, які утворюють психологічну основу їх формування. У результаті такої функціональної єдності моральні цінності як елемент моральної свідомості та самосвідомості є певним еталоном для оцінки відповідних до конкретних умов зразків соціальної поведінки.

Спрямованість, рівень та структура відносин особистості пов'язані з усією системою умов, у яких виховується людина змалку, де відбувається її розвиток, формування способу її поведінки.

Л. Виготський неодноразово підкреслював, що існує міцна залежність між віком особистості й схильністю до формування тих чи інших особистісних якостей: "Специфічні впливи середовища, котрі мають вирішальне значення для спрямування розвитку в той чи інший бік, справляють свою дію лише тоді, коли вони прикладені в певний момент розвитку, а до і після виявляються однаково безпідставними для цих впливів" [3, с. 246].

Специфіка соціалізації молодої людини полягає в тому, що вона переважно проходить крізь сприйняття й оцінку однолітків та людей, які її безпосередньо оточують. Саме під впливом цього соціального оточення, а не всього соціуму формуються, перш за все, погляди й переконання, її ставлення до навколишньої дійсності. Безпосереднє соціальне оточення (мікросередовище) є ніби проміжною ланкою між молодою людиною й суспільством. Крізь мікросередовище, його особливості молодь своєрідно й специфічно опановує макросередовище.

Слід зазначити, що найближче соціальне оточення може посилити чи послабити вплив, слід врахувати у вихованні сучасної молоді, що позитивне мікросередовище певною мірою може нейтралізувати наявні негативні впливи, тоді як негативне – навпаки, їх загострити.

В основі моральних почуттів лежить досвід суспільної поведінки. Для того, щоб жити і діяти в навчально-трудовому

колективі, необхідно оволодіти більш складними правилами громадської поведінки, більш складними формами суспільної моралі, ці останні мають бути пов'язані в людині з безпосередніми моральними переживаннями. Не досить, щоб людина знала, як з позиції суспільних вимог слід вчинити в тому чи іншому випадку, необхідно, щоб вона безпосередньо відчувала, що треба вчинити саме так, а не інакше, щоб вона відчувала почуття ніяковості й сорому, коли вона робить недобре й почуття спокійної чистої совісті, коли вона діє правильно. Наявність самого лише знання моральних норм і правил громадської поведінки ще не забезпечує їх застосування у житті.

Моральні почуття і моральні норми поведінки глибоко засвоюються людиною, стають для неї внутрішньо своїми тільки в тому разі, коли вони спираються на зміст її життя й діяльності, коли вони є необхідною умовою її буття й таким чином набувають для неї конкретного життєвого сенсу, коли вони стають особистісними цінностями.

Ще Аристотель стверджував, що "моральні чесноти існують у нас не від природи не всупереч їй, а завдяки привчанню. Вчиняючи розважливо, ми стаємо розважливими; діючи мужньо, ми стаємо мужніми. А повторення зхожих моральних вчинків формує моральний фундамент" [4].

Аналіз різних підходів до виховання моральності у сучасній молоді [5; 6] дає підстави визначити такі важливі моменти механізму морального становлення особистості:

- моральне становлення і розвиток завжди пов'язані зі змінами, що відбуваються як в особистості молодого людини, так і в суспільстві, де вона зростає;
- потяг до самоствердження свого "Я" і до самовиховання та стійкі цілі, потреби, інтереси, ідеали, моральні самооцінки молоді є її внутрішньою силою, яка утворює стійкі властивості, що визначають її поведінку залежно від зовнішніх ситуацій;
- у системі колективних стосунків змінюється внутрішня діяльність молодого людини, проте колектив не справляє прямого автоматичного впливу на моральний розвиток особистості. Тільки виявляючи активність і відіграючи певну роль у колективі, молодь набуває морального досвіду.

У своєму дослідженні "Психологічно збагачений виховний процес у дії" І. Д. Бех виділяє чинники морального розуміння вихованцем самого себе, до яких відносить:

- процес розмірковування над власними мотивами, метою та умовами, що призвели до небажаного результату;
- вихованець має пам'ятати, що провину, сором і пригніченість викликають лише аморальні діяння;
- моральна стійкість у складній життєвій ситуації;
- моральне розуміння педагогом вихованців.

Підсумовуючи вищезазначене та спираючись на дослідження, проведені з цього питання раніше [7], можна виділити три етапи (рівні) морального становлення особистості залежно від змін способів регулювання моральної поведінки – від суто зовнішніх до суто внутрішніх.

1. *Рівень елементарної моральності*, що починається від народження дитини. Хоча до появи свідомості моралі ще немає, але все-таки цей початковий період людського життя дуже важливий для формування майбутньої моральної поведінки. Саме в цей час починає формуватися моральний потенціал, який потім протягом усього свідомого життя живитиме моральні почуття особистості.

Із появою свідомості особистість, що формується, починає інтенсивно засвоювати ази моральної культури даного суспільства. Це відбувається шляхом наслідування, копіювання дитиною поведінки дорослих і своїх однолітків, а також шляхом прямого навчання того, як треба і як не треба поводитися. Основними надбаннями першого рівня можна вважати засвоєння дитиною найпростіших норм моральності, абетки культури поведінки, розвитку у неї елементарної дисциплінованості, доброзичливості, співчуття й жалю.

2. *Рівень орієнтації*, в основному, на зовнішні моральні регулятори: на цьому рівні особистість у своїй моральній поведінці ще орієнтована на наочні зразки, але розвиваються та набувають усе більшого значення серйозні внутрішні спонукання: почуття сорому, почуття честі (особистої й колективної), совість – важлива якість, без якої неможливе моральне формування особистості.

3. *Рівень морального саморегулювання* тобто такого регулювання, коли людина здійснює моральні вчинки не тому,

що її за це похвалять або засудять (у разі їх нездійснення), а тому, що інакше вона не може, тому, що моральна поведінка стала для неї потребою, нормою життя.

Однак, виконане дослідження не може претендувати на вичерпне розв'язання цієї проблеми. Вона залишається актуальною і потребує подальшої розробки гуманістичного аспекту сучасного виховання, відповідних часу методик і технологій виховання моральності молоді в умовах сучасних модернізаційних змін.

Література:

1. Харламов И.Ф. Педагогика: [учебник]/ И.Ф.Харламов.- Минск.: Універсітэцкае, 1998. – 372 с.
2. Фромм Э. Психоанализ и этика / Эрих Фромм. – М.: ООО “Издательство АСТ-ЛТД”, 1998. – 568 с.
3. Выготский Л.С. Проблема возраста. Сбор.соч. в 6-ти т. / Л.С.Выготский.-М.: Педагогика, 1984. – Т.4. - 246 с.
4. Аристотель. Сочинения/ Аристотель.-М.:Мысль, 1983.-830 с.
5. Вех И.Д. Особистісто зорієнтоване виховання: [науково-методичний посібник]/ Іван Дмитрович Вех.-К.:ІЗМН, 1998.-204 с.
6. Божович Л.И. Психологический анализ условий формирования и строения гармонической личности/ Л.И.Божович // Психология формирования и развития личности. – М.: Наука, 1981. – С. 3-19.
7. Блюмкин В.А., Гумницкий Г.Н., Цырлина Т.В. Нравственное воспитание (философско-этические основы)/ В.А .Блюмкин, Г.Н.Гумницкий, Т.В.Цырлина. – Воронеж, 1990. – 144 с.

Раскрыто значение моральности как общественного качества личности, ее роль в регуляции и формировании общественных отношений; рассмотрено влияние окружающего среды на формирование моральных качеств личности.

Ключевые слова: мораль, нравственность, воспитание, молодежь, нравственные ценности.

In the article the value of morality is exposed as public quality of personality, its role in adjusting and forming of public relations; influence of circumferential is considered environments on forming of moral qualities of personality.

Ke ywords: moral, ethics, education, younger, value attitude.